

СОЦИАЛЕН СЪД: МОДЕЛ НА ЩАДЯЩО ПРАВОСЪДИЕ ЗА ДЕЦА

CENTRE FOR LEGAL
RESOURCES

VALIDITY

Този модел е
съфинансиран от
Програмата за права,
равенство и гражданство
на Европейския съюз

Проект

Проект „Щадящо правосъдие за деца: Разработване на концепция за социални съдебни практики“ (CFJ-DCSCP) цели да се подобри достъпът до правосъдие за деца с повишена уязвимост в системата на наказателното правосъдие чрез разработване и разпространение на специализирани модели на индивидуализирана оценка на техните нужди в съответствие с международното и европейското право. Проектът включва изследователски компонент, който има за цел да идентифицира съществуващи и текущи проблеми и да даде препоръки, свързани с индивидуални оценки в наказателното производство, засягащи уязвими деца жертви или деца, които са заподозрени или обвинени в извършване на престъпление. Специалният фокус на проекта е върху деца, лишени от родителски грижи, непридружени малолетни и деца с умствени увреждания. Този Модел предлага стандарти, ориентирани към практиката насоки и инструмент за Модел на социален съд пригоден за прилагане в България и интегриращ модел за индивидуална оценка, който включва особен акцент върху деца, лишени от родителска грижа.

Посвещение

БЦНП изразява специалната си благодарност към съдия Цариградска, съдия Вълкова, съдия Велчева и другите съдии от Съюза на съдиите в България за тяхното съдействие и отдаденост към целите на Проекта.

Отказ от отговорност

Съдържанието на този сборник отразява мненията само на авторите, за които те носят лична отговорност. Европейската комисия не носи отговорност за по-нататъшно използване на информацията, съдържаща се в сборника.

Автори на доклада (БЦНП): Доц. д-р Велина Тодорова; Д-р Венелин Стойчев; Мариета Димитрова; Надя Шабани; Захари Янков

Редактори (Validity Foundation):
Стивън Алън, Бруно Монтейро.

Име на проекта

„Щадящо правосъдие за деца: Разработване на концепция за социални съдебни практики“ (CFJ-DCSCP)

Интернет страница на Поректа

EN:validity.ngo/projects-2/child-friendly-justice/
BG:bcnl.org/projects/proekt-shtadyashto-pravosadie-za-detsata-razrabotvane-na-kontsepsiya-za-sotsialni-sadebni-praktiki.html

БЦНП – Български център за нестопанско право
Христо Белчев 3, ет. 2
София 1000,
България

БЦНП контакти

Тел.: (+359 888) 519-991

E-mail: info@bcnl.org

И. страница: <http://bcnl.org/en>

Контакти за проекта

cfj@validity.ngo

Информация относно грнта

REC-AG-2019/REC-RCHI-PROF-AG-2019-878552

Година

2022

Съдържание

I.	Какво е необходимо, за да постигнем добър модел за щадящо детско правосъдие?	5
II.	Принципи	6
III.	Защо го правим	7
IV.	Предизвикателства на практиката	8
	Подкрепа при първия контакт на детето с правораздавателната система	10
	Досъдебна / предсъдебна фаза на производството	10
	Съдебна фаза	12
	Проверка дали е осигурена правна защита (адвокат, представител) и дали е уведомен родител или близък.	12
	Проверка за наличието на ИО от предсъдебната фаза или в документите по гражданското дело.	12
	1. Цел	12
	2. Право на ИО	13
	Индивидуална оценка на деца, задържани, заподозрени или обвинени в извършване на престъпление	13
	1. Компоненти на ИО:	15
	2. Допълнителни компоненти когато детето е настанено за грижи извън семейството:	15
	3. Кой може да прави ИО в рамките на модела?	16
	Деца, жертви на престъпление и на насилие	19
	1. Цели и съдържание на ИО	19
	2. Компоненти на ИО:	20
	3. Допълнителни компоненти, когато детето е настанено за грижи извън семейството:	21
	4. Кой и кога извършва ИО:	21
	Защита на личните данни	24
	Обучения	24
	Изслушване на дете / даване на показания в рамките на НП	24
	Защитни мерки в наказателния процес, които следват от ИО	26
	1. Мерки за деца, заподозрени, подсъдими и наказани за престъпление в стадия наказателния процес:	26
	2. Мерки за децата жертви в стадия наказателния процес:	27
	3. Допълнителни защитни мерки за определени групи	28
	Мерки за подкрепа на детето, които следват от ИО	28

4. Социални мерки	28
5. Мерки при условия на задържане под стража и лишаване от свобода	29
6. Мерки в наказателния процес в общността	30
Запознаване на детето с акта на съда	31
V. Приложения.....	31

I. Какво е необходимо, за да постигнем добър модел за щадящо детско правосъдие?

Добрият модел на щадящо правосъдие за деца е адаптиран както за деца заподозрени или обвинени в извършване на престъпления така и за деца жертви или свидетели. Моделът гарантира най-добрия интерес на децата и техните права и достойнство. Той също така осигурява взаимен контрол и баланс между въввлечените страни и институции.

Моделът се състои от следните елементи:

- a. Гаранции за процесуални права (в допълнение на тези, за справедлив процес), сред които – право на подкрепа и адвокатска помощ при първия досег с правосъдната система, право на ИО и изслушване и подготовка за изслушване, задържане само в краен случай, при подходящи условия, подходящи мерки за неотклонение без лишаване от свобода;
- b. Подготвени професионалисти и специализирани за работа с деца полицаи, прокурори, адвокати и съдии, преминали през допълнително обучение¹;
- c. Подкрепяща среда – улеснения, език, подкрепящи специалисти, участие на родители, въвличане на подкрепяща местна и училищна общност;
- d. Подходяща инфраструктура – помещения, в които детето ще бъде изслушвано (в ГП) или ще дава показания, в качеството му на заподозрян (неформално) и на обвинен или на свидетел („сините стаи.“)

Този Модел се фокусира и върху компоненти на наказателните производства, които са идентифицирани в по време на изпълнение на Проекта като нуждаещи се от реформа с цел гарантиране участието в процеса на деца в контакт със правосъдната система.² Предложените решения са основани на философията и ценностите на двете европейски директиви - Директива 2012/29/EU и Директива (EU) 2016/800, както и на Конвенцията за правата на детето на ООН.

Моделът е разработен в рамките на действащото към февруари 2021 г. законодателство и не предвижда законодателни промени. Безспорно усъвършенстването на НПК и адекватното транспониране на директивите в българското законодателство е важна цел и

¹ НПК: Чл. 385. По делата за престъпления, извършени от непълнолетни, досъдебното производство се провежда от определени разследващи органи със специална подготовка.

² Заключение от изследване, фокус групи, интервюта и консултации с наказателноправни специалисти, специалисти в областта на закрилата на деца и деца. Вижте доклада: *Can Justice in Bulgaria be Child-Friendly?: A Contextualized Analysis of the Steps, Safeguards and the Reluctance in terms of the Implementation of Directive 2012/29/EU and Directive 2016/800/EU*, https://validity.ngo/wp-content/uploads/2021/10/D2.1-Report-of-Action-Research_EN.pdf

предпоставка за изграждане на системата на щадящо детско правосъдие, но това изисква време и съответни законодателни процедури. Целта е да очертаем кои са важните елементи на модела, които могат да бъдат пилотирани тук и сега.

Моделът също така е предвиден да служи като практическо ръководство за съответните заинтересовани страни, които имат отношение към юридическите процедури, в които участват деца. Той също така съставлява и насоки за пилотиране на новите инструменти и решения, които предлага. Моделът е потвърден и от професионалистите взели участие в обученията, които проведохме на 3-5 декември 2021, 13-16 февруари 2022, 23-25 февруари 2022, 30 март – април 2022.

Моделът може да бъде преразглеждан, обогатяван и допълван въз основа на опита на деца и професионалисти в наказателноправната система. За постигане на тези цели авторите ще разчитат на обратната връзка от участниците в обученията базирани на Модела и на принос от експерти, които са се запознали с Модела.

II. Принципи

Всяка стъпка в прилагането на този модел изисква да отговори на следните **седем** принципа:

- *Децентрализация* на вземането на решения, за да са най-близко до детето и овластяване на професионалистите, които работят пряко с детето;
- Развиване на *междусекторен и междуйнституционален подход*, който включва координацията между институциите чрез изработване на ясни и съобразени с най-добрите интереси на детето *протоколи за съвместна работа с различните инструменти*, както и въвеждане на принципа на *мултидисциплинарността* при изработване на общи оценки и прилагане на мерки за процесуални улеснения и подкрепа;
- *Навременност и ефективност* на превантивни и/или защитни мерки;
- *Прозрачност* в действията и подходите на институциите и предприетите от тях мерки, включително за да е ясно от самото начало кой какво (не)прави с детето и да тече свободен обмен на опит и добри практики между институциите, така че да се учим едни от други;
- *Отчетност*, която създава сигурност за това, че мерките, програмите и политиките са в съответствие с целите им;
- *Проследимост*, за да е наясно съдът през какво е преминало детето и кой е отговорен за (не)предприетите действия;

- *Контрол и баланс* – винаги да има трета страна, когато става дума за дете и да не се допуска нито за миг детето да е под пълната зависимост на възрастен, независимо дали става въпрос за полицаи, инспектор ДПС, социален работник и т.н.;
- *Превенция* – инвестиция в преодоляване на предпоставките детето да се среща с правосъдната и наказателната система, което включва работа с родители и близки, училища, общности, активни местни организации.

III. Защо го правим

1. За да допринесем за *утвърждаването* сред широката общественост и професионалистите на разбирането, че детето е личност и *зачитането на достойнството и правата на детето е базисна ценностна предпоставка* както за ефективността на системите, които влизат в контакт с детето (правосъдна, социална, здравна, образователна и т.н.), така също и за пълноценната социализация на детето като бъдещ свободен и активен гражданин. В този смисъл, успехът на инициативата за въвеждането и практикуването на щадящо правосъдие за деца у нас е индикатор не само за модернизацията на правно-социалната ни система, но и за нивата на цивилизованост на самото общество.
2. ***За да бъде участието на детето в правосъдната система най-малко травмиращо и на изхода детето да има шанс за възстановяване и ресоциализация, но и да получи компенсация за вредите, които е понесло от престъпление, което също е част от възстановяването.***
3. За да покажем, че някои съдилища са създали добри практики на координация между системата за закрила на детето и наказателното и гражданското правосъдие. Целта ни е да окуражим повече съдилища да ги приемат и прилагат особено при предоставяне на правна помощ на детето, на изслушване (и подготовка за изслушване) и на изработване на Индивидуална оценка (ИО), която да послужи едновременно за защита на най-добрите интереси на детето, на и на функциите на правосъдието. Тези добри практики са в основата на интегрирана социално-правна система за защита правата на детето, която може да получи и законодателно уреждане с оглед устойчивостта ѝ.
4. За да илюстрираме, че интегрирана социално-правна система за защита правата на детето осигурява:
 - ✓ *превенция и ефективност*, защото без щадящо правосъдие и мерки децата не успяват да се измъкнат от средата, която отново и отново ги връща/ сблъсква с правосъдието;

- ✓ *доверие* у деца, родители, училище, общество, медии в правосъдната и социалните системи. Доверието е ключово за да търси защита от системата навреме, всяко зякъснение с реакцията нанася допълнителни вреди на детето.
- ✓ *изграждане и развитие на общностите* – важната роля на (местния) съдия като авторитет, който познава общностите, местните институции, услуги и отношения и най-добре може да намери решение по мярка, така че да се гарантират правата и интересите на децата.

Този инструмент цели да гарантира правата, щадящото правосъдие и защитата на най-добрите интереси на децата, които участват или са страна при извършване на процесуални действия, по наказателни или граждански дела чрез изготвяне и пилотиране на модел за подпомагане на въвлечените компетентни органи

IV. Предизвикателства на практиката

Практическите предизвикателства са идентифицирани по време на първоначалното проучване³ и са потвърдени в рамките на проведените обучения:

1. Въпреки че като цяло законодателството защитава правата на детето, системата за наказателно правосъдие за деца е все още фокусирана върху **репресията** и съществуващите инструменти са съобразени по-скоро с **целите на наказателното производство**, но не и с най-добрите интереси на детето.
2. Често при **началния контакт** на детето с наказателната система (задържане на детето от полицията) правата му не са защитени, а предприетите мерки (например, задържане или разговор/разпит в полицията) не са съобразени с неговите най-добри интереси и не са максимално щадящи.
3. Специализацията на съдебни състави, за дела, в които участват деца, се реализира в големите РС (София, Варна, Пловдив и Бургас). В по-малките РС специализацията зависи от председателя на съда да приложи правилата на ЗСВ за случайното разпределение на делата (чл. 9) и на Правилника за администрацията на съдилищата, където съществува възможност за продължавано разглеждане на делото от същия съдия.

³ Вижте: BCNL, Can Justice in Bulgaria be Child Friendly? A Contextualized Analysis of the Steps, Safeguards and the Reluctance in terms of the Implementation of Directive 2012/29/EU and Directive 2016/800/EU, сmp. 7-13.

4. Липсата на **координирано взаимодействие** между системите за наказателно правосъдие, закрила на детето и социалните услуги, което води като пряк резултат „изпадането“ на детето от подкрепа, проточване и неефективност на предприетите действия;
5. **Индивидуалната оценка (ИО)** на деца, заподозрени, задържани или обвинени в извършване на престъпление е въведена неексплицитно и не е осигурена с ресурси (напр. разширяване на мрежата от експерти, средства за изготвяне на оценката, обучение на специалистите и др.). Индивидуалната оценка е въведена в хипотези на осъдено лице за целите на превенция на риска от рецидив, вреди за обществото и на възпитателната работа при изпълнение на наказанието.
6. Индивидуалната оценка, ако се прилага, не се ползва за създаване на условия за **реализиране на други права**. Констатирани са също така и проблеми при **изслушване** на децата.
7. Липсва нормативно изискване ИО да бъде мултидисциплинарна и да се извърши възможно най-рано, за да се вземе решение относно личността и специфичните нужди на детето.
8. Независимо, че след 2000 г. българското гражданско законодателство и практика, както и социалната работа в областта на закрилата на детето се развива, често срещано е формално отношение на институциите към правата на децата и тяхната защита. В повечето граждански и административни производства с участие на дете се изисква или допуска изготвяне на доклад или становище на дирекция "Социално подпомагане" (ДСП) в който се съдържат елементи на ИО, например по дела по Закона за закрила на детето, Семейния кодекс, Закона за защита от домашно насилие или Закона за убежището и бежанците. Но този документ е **формален**, не отразява автентичните нужди на детето, извършва се от специалисти, които нямат необходимия капацитет, липсва мултидисциплинарност и в крайна сметка се превръща във **формалност**, която не допринася за щадящото детско правосъдие, напротив един неадекватно изготвен доклад /ИО може по-скоро да постави детето в допълнителен риск.
9. Наблюдава се **регрес в капацитета и функционирането на системата за закрила на детето**, от която се очаква да осигури подготовката на специалисти и структури, които би трябвало да защитават интересите и правата на децата в наказателното производство.
10. Ниско ниво на критичност и обучение на учители и родители, които навреме и адекватно да разпознават следи на тревожност, насилие, агресия; развитие на училищни практики за учениците да се социализират в овластяване, водене на дебати и преговори, преодоляване на конфликти.

Модел на щадящо правосъдие за деца

Важните компоненти на Модела потвърдени и в рамките на проведените обучения са:

Подкрепа при първия контакт на детето с правораздавателната система

Досъдебна / предсъдебна фаза на производството

Първият досег на детето със системата на **наказателното правосъдие** (НП) се случва в повечето случаи в досъдебната фаза на процеса, където основни участници са органите на МВР и прокурора. Подкрепата, за дете, задържано/ заподозряно в извършването на престъпление, задължително включва:

- ✓ Контакт с родител или лице, което полага грижи за детето (трети лица-роднини или близки на детето).⁴
- ✓ Осигуряване на правна помощ и участие на адвокат,
- ✓ участие на други професионалисти като психолози и социални работници, доколкото те са специално сезирани от органите на НП.

Проблем е изпълнението на задължението за полицията при задържане на дете да се осигури защитник, да се информира родител или друго лице, както и да се информира детето за правото му да не дава обяснения.⁵

⁴ **НПК**: чл. 386 - (4) В случаите на задържане непълнолетните се настаняват в подходящи помещения отделно от пълнолетните, като незабавно се съобщава на техните родители или попечители и на директора на учебното заведение, когато задържаният е ученик. (5) С цел да се защити най-добрият интерес на непълнолетния, уведомяването на конкретно лице по ал. 4 може да се отложи за срок до 24 часа, когато е налице неотложна необходимост, за да се предотврати настъпването на тежки неблагоприятни последици за живота, свободата или физическата неприкосновеност на лице или когато е наложително предприемане на действия от разследващите органи, чието възпрепятстване би затруднило сериозно наказателното производство. Отлагането на това уведомяване се прилага с оглед на особените обстоятелства на всеки конкретен случай, като не надхвърля необходимото и не се основава само на вида или тежестта на извършеното престъпление. В този случай за задържането и за отлагане на уведомяването незабавно се уведомява Държавната агенция за закрила на детето.

⁵ **ЗМВР Чл. 72.** (1) Полицейските органи могат да задържат лице: 1. за което има данни, че е извършило престъпление; (4) Задържаното лице има право да обжалва законността на задържането пред районния съд по седалище на органа. Съдът се произнася по жалбата незабавно, като решението му подлежи на касационно обжалване по реда Административнопроцесуалния кодекс пред съответния административен съд. От момента на задържането си лицето има право на защитник, като на задържания се разяснява и правото на отказ от защитник и последиците от него, както и правото му да откаже да дава обяснения, когато задържането е на основание ал. 1, т. 1. (6) За задържането съответният орган е длъжен незабавно да уведоми лице, посочено от задържания. (8) Задържаните непълнолетни лица се настаняват в специални помещения отделно от задържаните пълнолетни лица. [javascript:y1\(\)javascript:y1\(\)](#) **Чл. 74.** (1) За лицата по чл. 72, ал. 1 се издава

Децата могат да влязат в контакт с съдебната система и ако станат жертви на престъпление или насилие, включително домашно насилие. Това изисква подготовка за явяване на дете в съдебна зала или дори за изпълнение на съдебно разпореждане (напр. мерки по Закона за защита от домашно насилие). Специалистите, с които се среща детето в горните хипотези са полицаи, прокурор, социален работник от ДСП.

В тези случаи трябва да се приложат аналогични на наказателното производство механизми за защита, съобразени с конкретно производство, които имат за цел:

- да се обяснят по достъпен начин на детето неговото процесуално качество и права, включително и правото му на ИО в рамките на наказателния процес;
- в най-ранен етап на производството да се събере основна информация (име, възраст, пол и др.) и идентифициране на фактори, които обуславят завишен риск за детето (заболяване, принадлежност към уязвима група и други);
- да се направи преценка дали е нужно и да се направят съответни стъпки за предоставяне на служебен защитник и/или социална услуга.

За да може да се реализират в практиката тези механизми, е необходимо:

- **Детето да бъде чуто:** специално обучени служители на полицията, прокуратурата както и от адвокати. Адвокатът по-скоро ще се включи в НП и изискването за специализация е важно. Адвокатът може да е свободно избран от детето/родител или да е служебен защитник по Закона за правната помощ,⁶ но трябва да е запознат с правата и особеностите на детската възраст, обучен е за работа с деца и как да им предоставят информация по подходящ начин; (тоест говорим за промяна на нагласи и придобиване на специфични умения за работа с деца);⁷

писмена заповед за задържане. (2) В заповедта по ал. 1 се посочват: 1. името, длъжността и местоработата на полицейския орган, издал заповедта; 2. фактическите и правните основания за задържането; 3. данни, индивидуализиращи задържаното лице; 4. датата и часът на задържането; 5. ограничаването на правата на лицето по чл. 73; 6. правото му: а) да обжалва пред съда законността на задържането; б) на адвокатска защита от момента на задържането; в) на медицинска помощ; г) на телефонно обаждане, с което да съобщи за своето задържане.

⁶ Висшият адвокатски съвет, заедно с НБПП следва да обмислят правила за въвеждане на специализация на адвокати за работа с деца и подрегистър на адвокатите, преминали през съответния курс на обучение, както и мерки за поощрение на тези адвокати. Съответно – инфирмиране на ДСП, полиция, прокуратура за регистъра.

⁷ В досъдебната фаза, съдията няма функции за реализирането на този компонент на модела. Трябва да продължим да разчитаме на нивото на подготовка и нагласи на действащите полицаи и прокурори. Няма гаранции как ще се осигури подкрепата практически при пилотирането, ако има резистентност сред тези групи професионалисти, но има съдебен контрол над предварителното производство ако адвокатът на детето предяви нарушенията.

- **Проверка и контрол гарантиращи уважение към гледната точка на детето** – въвличане на няколко страни/институции, за да се гарантира отчетност и уважаване на правата на детето както и за да се предотврати тормоз над детето.

Когато детето е жертва на трафик, в срок до 24 часа задължително се уведомяват едновременно ДАЗД и МВР. При идентификация на дете, жертва на трафик се прилага **Координационния механизъм за рефериране и обгрижване на случаи на непридружени деца и деца-жертви на трафик, завръщащи се от чужбина.**

Съдебна фаза

Проверка дали е осигурена правна защита (адвокат, представител) и дали е уведомен родител или близък.

В съдебната фаза на процеса, първата стъпка на съда би следвало да е свързана с преценка дали детето вече е било запознато с правата си по подходящ начин и да се пристъпи към назначаване на служебен защитник на детето, ако това е нужно, и предоставяне на достатъчно време на този служебен защитник да контактува с детето, респективно да го запознае с неговите права или да му ги разясни повторно.⁸

Проверка за наличието на ИО от предсъдебната фаза или в документите по гражданското дело.

1. Цел

ИО следва да се извършва, за да позволи участието на:

- деца заподозрени или обвинени за извършване на престъпление;
- деца, жертви на престъпление.
- деца, страни или участници в административни (по ЗУБ) или граждански производства (по ЗЗДет, ЗЗДН)

⁸ Ако тук включваме и мерките за закрила, които се разглеждат по реда на ЗЗДет, ГПК, респективно обжалване на заповеди за мерки за закрила по реда на АПК, съдът също трябва да назначи особен представител на детето, адвокат от правната помощ, когото да задължи да обясни на детето какви са правата му, за каква мярка за закрила става въпрос, за какъв период от време се определя мярката, как се извършва преразглеждане на мярката и какви са другите възможности, които могат да се постановят при преразглеждане на мярката (чл.22 ЗППомощ).

Процесът на изготвяне на ИО за различните групи деца обхваща оценка на специфичните нужди на и предизвикателства пред детето и препоръки за удовлетворяването им.

2. Право на ИО

ИО може да се разбира като право на дете участващо в съдебни производства, въпреки че двете директиви не са експлицитни по въпроса. Това право гарантира други процесуални и извънпроцесуални права на детето – право на защита, на (адаптирано/ щадящо) изслушване, на подходящи мерки за неотклонение, мерки за защита, образование и отклоняване от съдебни производства и изтърпяване на наказание.

ИО по същество е оценка и определяне на най-добрите интереси на детето, което е негово право (чл.3 КПД). ИО е и процесуална гаранция, че такава оценка и определяне ще бъдат извършени.

ИО обхваща оценка на всички обстоятелства на детето и на околната среда, които го засягат и са свързани с контакта му с правосъдната система, а не на обществената опасност от престъплението. Общественият интерес при престъпление, извършено от непълнолетен е не наказването, а ресоциализацията на детето. Затова на интересите на детето трябва да се отдаде предимство (чл.60 НК). Интересите на пострадалия трябва също да бъдат защитени по подходящ начин, т.е необходим е баланс на интересите, който може да се постигне със средставата на възстановителното правосъдие, вкл. отклоняване от формалното правосъдие. За определяне на най-добрите интереси, изслушването на детето/участие при изготвянето на ИО е решаващо. ИО по същество представя на решаващия орган оценка и определяне на най-добрите интереси на конкретното дете в конкретната **процесуална** хипотеза (вж. Списък за проверка и формуляр ва ИО).

Дискусиите сред професионалистите участвали в обученията показват, че дори при лаконичната формулировка на чл.387 НПК, е възможно да се извърши ИО при отчитане на всички обстоятелства, свързани с детето, посочени в Директива 2016/800. Няма нормативна пречка за събиране на информацията, която е посочена в Директивата.⁹

Индивидуална оценка на деца, задържани, заподозрени или обвинени в извършване на престъпление

Целите на ИО следва да се разбират с оглед целта на Директива 2016/800 да гарантира, че деца заподозрени или обвинени в престъпление разбират и могат да проследят наказателноправните

⁹ **НПК:** Събиране на данни за личността на непълнолетния: Чл. 387. При разследването и съдебното следствие **се събират доказателства** за деня, месеца и годината на раждането на непълнолетния, за образованието, за средата и условията, при които е живял, и доказателства дали престъплението не се дължи на влияние на пълнолетни лица.

процедури и могат да упражнят правото си на справедлив процес и да получат подкрепа социалната им интерграция¹⁰:

а) дали да бъде предприета конкретна **мярка в полза** на детето (напр. настаняване за лечение, образование, полагане на изпити и пр.);

б) преценка на **целесъобразността и ефективността на всякакви мерки** за процесуална принуда по отношение на детето (напр. мярка за задържане или не);

в) за **решение или действие в хода на наказателното производство**, включително при постановяването на присъдата (напр. събиране на доказателства, определяне на наказанието и неговия размер и *начин на изтърпяване*).

В България целите на ИО донякъде са развити в законодателството, уреждащо изпълнението на наказанията. Българският законодател също така формално развива целите на индивидуалната оценка и социалните мерки в процеса, но в парадигмата на защитата на обществения интерес за превенция на рецидива и вреди за обществото. От Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража (ЗИНЗС)¹¹ и Правилника за прилагането на ЗИНЗС¹², могат да се извлекат механизми за изготвяне на ИО и мерки за интересите на детето в наказателното производство, развити като мерки за превъзпитание на осъдените непълнолетни. Проблемът е, че ИО така остава затворена в системата на НП без връзка със системата за закрила на детето.

Този Модел цели да премине отвъд настоящата национална парадигма. Новото законодателство, развиващо се под влиянието на международното право по правата на човека и правото на ЕС (Директива 2012/29/EU и Директива (EU) 2016/800) регламентира

¹⁰ Според Директива 2016/800, чл.7 и съображение 1.

¹¹ **ЗИНС: Чл. 55.** (2) Преди изтичането на срока за престой в приемното отделение за всеки новопостъпил се изготвя оценка на риска от рецидив и от вреди (*за обществото*), относно личностните особености, здравословното състояние и работоспособност и препоръки за бъдещата групова или индивидуална работа. Оценката се изготвя от съответния социален работник, лекаря на затвора и психолога. **Чл. 154.** (1) По време на престоя в приемното отделение всеки осъден се включва в програмата за адаптация, изготвя се оценка на риска от рецидив и от вреди и първоначален доклад. (2) Първоначалният доклад включва: 1. оценка на риска от рецидив и риска от вреди; 2. фактори, формиращи риска от рецидив; 3. предложения за запълване на личностни дефицити и ограничаване на факторите, формиращи риска от рецидив и риска от вреди. (3) За лицата с психиатрични и ментални отклонения, за които е невъзможно да се извършат диагностичните дейности по ал. 1, се провежда психиатрично и психологическо изследване. (4) **Обвиняемите и подсъдимите, настанени в приемното отделение, се включват в програмата за адаптация и за тях се изготвя анализ на риска от вреди.** (5) Правилата за оценка на риска от рецидив и риска от вреди се утвърждават от министъра на правосъдието. [javascript:z\(7300813,0,339588\)javascript:y\(1\)](#)**Чл. 155.** (1) Оценката на осъдения се променя в зависимост от поведението на лишения от свобода.

¹² **Чл. 120.** (1) В местата за лишаване от свобода се извършва индивидуална и групова диагностична дейност, която включва: 1. изследване на отделен случай и оценка на риска от рецидив и вреди; 2. психологическо изследване; .. (2) Дейността по ал. 1 се осъществява от инспекторите по социални дейности и възпитателна работа, инспекторите по пробация, инспекторите психолози и инспекторите педагози по утвърдени методики и във взаимодействие с останалите служители на затвора.

по-широки цели включващи и участието на децата и съобразяване с техния най-добър интерес.

1. Компоненти на ИО:

- **Индивидуални характеристики и обстоятелства относно детето** – данни - имена, възраст (или предполагаема възраст), пол, данни за контакт; особености на личността на детето и неговата зрялост; икономическа, социална и семейна среда на детето,
- **Оценка на специфичните нужди** на (конкретното) дете (за закрила, образование, обучение и социална интеграция),
- **Информация относно характеристики на детето, които го поставят в по-висока степен на риск** – увреждания, принадлежност към уязвима група, лице търсещо убежище и други.

2. Допълнителни компоненти когато детето е настанено за грижи извън семейството:

- Събиране на информация за родителите и законни представители и основанията, при които детето е изведено от семейството.
- Оценка на средата, в която е настанено детето – приемно семейство, ЦНСТ или друго.
- Подкрепата, оказвана на детето от ДСП – социален работник или от доставчик на услугата
- Съществува ли механизъм за съобщаване на насилие или изоставяне на детето
- Инциденти на институционално насилие, домашно насилие или насилие от връстници в ЦНСТ и как се е реагирало на тях.
- Предишни участия в съдебни производства и подкрепа, оказана на детето, във връзка с тях.

От тази оценка за съда следва да се изясни следната информация: възможности за ползване на социални услуги и ефективни социални интервенции, специфични мерки на закрила за детето, образователни мерки, които е подходящо да бъдат приложени. Кои образователни мерки следва да се приложат (**виж чек лист**).

3. Кой може да прави ИО в рамките на модела?

Моментът на изготвяне на ИО не е изрично посочен, но може да се извлече от чл.387 НПК (събирането на данни е отговорност на разследването (полиция и следователи) и на обвинението (прокурор), действащи на етапа на досъдебното производство). Оценката може и трябва да се променя в хода на процеса от гледна точка на обхвата ѝ.

Действащото законодателство позволява три подхода за изготвяне на ИО.

ИО, изготвена в системата на наказателното правосъдие

В системата на наказателното правосъдие съществуват пробационни и затворнически служби, чиито функции могат да се припокриват, но изглежда не са развити в практиката в пълния си потенциал, както са уредени от ЗИНЗС. Те са подчинени на Министъра на правосъдието и са в юрисдикцията на Главна дирекция Изпълнение на наказанията (ГДИН) към МП.¹³ Първоначално осигуряват изпълнението на наказанието лишаване от свобода, но след въвеждането на наказанието без лишаване от свобода пробация (2002 г.) функциите им се разширяват, вкл. имат функции да изготвят оценки и доклади, осъществяват дейности по прилагане и актуализиране на **оценката на правонарушителя и планиране на присъдите** в съответствие с добри практики; съдействат за внедряването им в дейността на затворническите и пробационните служби (чл. 7, т.6 и т.7 ППЗИНЗС).

Функции на изготвяне на доклад, подобен на ИО, са възложени на **пробационните съвети**, които по искане на съда изготвят **предсъдебни доклади** (чл.202, ал.2 ЗИНЗС). Според чл.202, ал.1 ЗИНЗС, в района на действие на всеки районен съд се създават пробационни съвети в състав: 1. председател - пробационен служител или юрисконсулт от съответната териториална служба; 2. членове - представители на общините, районните управления на МВР, териториалните структури на здравеопазването, образованието, социалните грижи и службите по заетостта. В заседанието на пробационния съвет участва прокурор от съответната районна прокуратура. За участие в заседанията на пробационния съвет може да се привличат представители на неправителствени организации. Поименният състав на пробационните съвети се определя от главния директор на ГДИН по предложение на началниците на областните служби "Изпълнение на наказанията".

ЗИНЗС, наред с това, възлага на специалисти в затворите изготвянето на ИО на риска за обвиняеми непълнолетни, с мярка за неотклонение задържане под стража (чл.154 ЗИНЗС). За задържаните под стража непълнолетни, ИО има мултидисциплинарен характер - според

¹³ ЗИНЗС: **Чл. 6.** (1) ГД "Изпълнение на наказанията" е организирана в централно управление и териториални служби. (3) Териториалните служби са затворите и областните служби "Изпълнение на наказанията".

чл.55 ЗИНЗС докладът за оценка на риска на лишения от свобода се извършва от лекар, социален работник и психолог на ареста/ мястото за лишаване от свобода.

По време на обученията беше установен проблем по отношение на тази възможност. Прокурорите и съдиите не са склонни да използват тази възможност (която предлага поне предполагаемо обучени специалисти от пробационните служби), защото е регламентирана за вече осъдени лица, което би противоречило на презумпцията за невинност.¹⁴

Възможност за съвместни действия в рамката на НПК

В НПК до момента не е предвидено изготвяне на индивидуална оценка. Но е възможно частично функциите на ИО да се изпълнят от експертизата¹⁵ или от събраните данни за детето от овластените за това лица.¹⁶

Експертизата по НПК се извършва или в досъдебна, или в съдебна фаза и е приложима за всички видове престъпления. Без да е изрично уредено, органите на досъдебното производство (**полицията**) може да събират данни за детето от различни източници. Най-вероятно е това да са инспекторите в **Детските педагогически стаи (ДПС)** (чл. 7, т. 6 от Наредбата за детските педагогически стаи). Органите могат да изискат информация от ДСП. ДСП са органи, създадени по ЗБППМН и са във функционална връзка и с МКБППМН, които разглеждат делата си, придружени от доклад на ДСП.

Въвличането на **ДСП – ОЗД** в наказателно производство е ориентирано към децата в риск (във връзка с липсата на грижа или защита от насилие), а не с извършителството на престъпление. Въпреки това, общият текст на чл.15, ал.6 от Закона за закрила на детето (ЗЗДет) е възможност, която се използва в практиката - при всеки случай на дете, заподозряно или обвинено в престъпление може да се изиска социален доклад от ДСП, който може да отговори на въпросите на ИО – относно личността, нуждите и мерките за закрила в рамките на НП. Индивидуалната оценка по ЗЗДет. може да се направи на възможно най-ранен етап, но това зависи от личната инициатива на органите на досъдебното производство и преценката на ДСП (капацитет и пр.). ЗЗдет във връзка с чл.38б НПК задължава за незабавно уведомяване на дирекциите за социално подпомагане (ДСП) (чл. 15, ал. 6 ЗЗДет).

¹⁴ Възможно е обаче прокуратурата и съдебната власт да не са достатъчно запознати с този вариант, тъй като пробационната служба е към Министерството на правосъдието. Само един съдия спомена, че е използвала тази опция.

¹⁵ Съгласно § 1, т. 4 на ПЗР на НАРЕДБА № 2 от 29.06.2015 г. за вписването, квалификацията и възнаграждението на вещите лица "Експертиза" е процесуално регламентирана дейност, извършвана по искане на компетентния орган от лица, които притежават специални знания и умения за изследване на определени обекти или други обстоятелства, свързани с изясняването на определени обстоятелства. Виж: BCNL, *Can Justice in Bulgaria be Child Friendly? A Contextualized Analysis of the Steps, Safeguards and the Reluctance in terms of the Implementation of Directive 2012/29/EU and Directive 2016/800/EU*, стр.47-48.

¹⁶ общ текст - чл.144 НПК и специална уредба за децата, която допълва общата – чл.387 НПК

Уведомяването на ДСП по настоящ адрес/ мястото, където е задържано детето е задължителна стъпка в развитието на случая и е гаранция за участието на ДСП. Въпреки това участниците в обученията споделиха, че не винаги ДСП се уведомява.

Всички експертизи и становища, вкл. социални доклади се заплащат в рамките на бюджетите на съответните системи¹⁷.

Т.е. още на етап **досъдебно производство координацията** е възможна дори при действащото законодателство и трябва да се практикува с цел постигане на модела.

Проблемите при този подход са: 1/ експертизата се възлага на експерт (вещо лице)¹⁸, а не на мултидисциплинарен екип, което следва от целите и обхвата на ИО според Директивата и 2/ обхватът на информацията и задачите на експертизата¹⁹. Тъй като идва от различни източници, много е вероятно събраната по този начин информация да се съдържа или да е оформена в различни протоколи или експертни доклади като част от общите материали по делото. Данните няма да бъдат използвани за заключения относно личните нужди и необходимите мерки, а само като доказателство за целите на разследването/ съдебното производство (за доказване на извършителството и определяне на наказанието според чл.378 НПК). За съда не съществуват ограничения да възлага експертиза и ако е необходимо, изготвянето на допълнителни експертни становища. При възлагане на експертиза/ оценката, е необходимо съдът да формулира параметрите и конкретните й задачи. Недостатък на предлаганото решение е обстоятелството, че ако оценката се извършва по искане на съда в рамките на наказателното производство, това може да се случи едва в съдебната фаза. Тоест няма гаранции за изготвянето на ИО в досъдебната фаза. Както показва практиката, в досъдебната фаза често са налице нарушения на правата на децата²⁰ и ще бъде трудно този недостатък да се отстрани в рамките на модела, без промени в практиката на полиция и прокуратура.

¹⁷ При всяко дело съдът (б.м. прокурорът е част от съдебната система, сл. той е също задължен, Решение № 11 от 4.10.2016 г. на КС по к. д. № 7/2016 г., докладчик съдията Румен Ненков) или административният орган уведомява дирекция "Социално подпомагане" по настоящ адрес на детето, като за уведомлението от съда се прилагат разпоредбите на Гражданския процесуален кодекс, а за уведомлението от административния орган се прилагат разпоредбите на Административнопроцесуалния кодекс. Дирекция "Социално подпомагане" изпраща представител, който изразява становище, а при невъзможност предоставя доклад.

¹⁸ **НПК: Чл. 385.** По делата за престъпления, извършени от непълнолетни, досъдебното производство се провежда от определени разследващи органи със специална подготовка. **Чл. 52.** (1) Разследващи органи са: 1. следователите; 2. служителите от МВР, назначени на длъжност "разследващ полицай".

¹⁹ **НПК: Чл. 144.** (1) Когато за изясняване на някои обстоятелства по делото са необходими специални знания из областта на науката, изкуството или техниката, съдът или органът на досъдебното производство назначава експертиза. **Чл. 387:** Събиране на данни за личността на непълнолетното лице: Разследването и обвинението събират данни за датата, месеца и годината на раждане на непълнолетното лице, образованието, средата и условията, в които това лице е живяло, и данни относно вероятността пълнолетно лице да е повлияло на извършването на предполагаемото престъпление.

²⁰ Виж: BCNL, *Can Justice in Bulgaria be Child Friendly? A Contextualized Analysis of the Steps, Safeguards and the Reluctance in terms of the Implementation of Directive 2012/29/EU and Directive 2016/800/EU*, стр. 7-13.

Координационен механизъм за ИО по модела на на ЗЗДет

Това е друга възможност ИО да се изготви по модела на координационния механизъм като водещ е съдията, който да възложи оценка на полицията, ДСП, ДПС и координационна среща за обсъждане на ИО. На досъдебната фаза прокурорът може да координира ИО. Тази възможност създава връзката и координацията между НП и системата за закрила, приносът е и на двете системи и може най-добре да очертае функциите на системите за ресоциализация на детето, което е задача и на наказанието. Тази ИО има потенциал за реална мултидисциплинарност, въвеждаща капацитета на двете системи, поради което ще бъде ефективно средство за определяне на най-добрите интереси на детето. Дискусиите по време на потвърдиха това заключение и в поне едно от населените места, където се проведе обучение, механизмът се използва за изготвяне на ИО.

Изводът е, че действащото законодателство не пречи да се изготви индивидуална оценка на дете, заподозряно или обвинено в престъпление. Различните режими освен че дават възможности, още могат да се разглеждат и като пречка за единна система и практика на ИО. Няма пречка органите на досъдебното и съдебното производство да използват различните уредби, както и да възложат на ДПС или ДСП мултидисциплинарна ИО като определят конкретно кои институции да участват и задачите на ИО. Би трябвало обаче, при въвеждането на Директива 2016/800 законодателят както да поправи българският превод на личностна характеристика с ИО, както и да създаде единен режим, което е предпоставка за точното изпълнение на целите на ИО.²¹

Деца, жертви на престъпление и на насилие

1. Цели и съдържание на ИО

Целта на Директива 2012/29/ЕС е да гарантира, че жертвите на престъпление имат „възможност да участват в наказателно производство“. Освен това най-добрите интереси на детето трябва да бъдат основно съображение в наказателното производство, което трябва да се преценява на индивидуална основа.²²

ИО се фокусира върху специфичните нужди на детето от защита. Когато има дете, жертва на престъпление, презумпцията е, че то се нуждае от защита и такава оценка трябва да се извършва винаги.

²¹ В Законопроекта не са отчетени различните режими, създава се нов, с нова терминология, което вече е критикувано от ВКС.

²² Директива 2012/29/EU, чл. 1

Според Директива 2012/29 **целта на ИО** е да се определят:

- *специфичните нужди от защита и*
- *да се установи дали и до каква степен жертвите ще се ползват от специални мерки в хода на наказателното производство, поради **особената им уязвимост** по отношение на вторично²³ и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение.*

2. Компоненти на ИО:

Съгласно Директива 2012/29/EU, чл. 22:

- личните характеристики на жертвата - обща информация – имена, възраст (или предполагаема възраст), пол, данни за контакт и други характеристики на детето, които го поставят в по-висока степен на риск – увреждания, принадлежност към уязвима група, лице търсещо убежище и други.
- видът или характерът на престъплението (напр. тежестта на престъплението, престъпление, подбудено от предразсъдъци или дискриминация),
- обстоятелствата на престъплението (напр. свързано по-специално с личните характеристики на жертвите; на жертви, които се намират в отношения или зависимост от извършителя на престъплението, които ги правят особено уязвими - жертвите на тероризъм, организирана престъпност, трафик на хора, основано на пола насилие, насилие при близки взаимоотношения, сексуално насилие или експлоатация или престъпление от омраза и на жертвите с увреждания).

Поради това ИО специално включва:

- Оценка на потребностите на детето във връзка с преживяното насилие и възможностите на семейството да посрещне адекватно и с фокус върху най-добрият интерес на детето тези потребности; това има значение какви мерки за закрила следва да се предприемат;
- Оценка на рисковете за детето - рискът от повторно виктимизиране, сплашване и натиск, който може да се дължи на различни фактори (*индивидуалните особености на жертвата; вид и характер на престъплението; обстоятелства на извършване*) и рискът от вторично виктимизиране, което се дължи на уязвимостта на детето като свидетел и участник в правни процедури; има значение

²³ Вторичното виктимизиране може да бъде определено като възникването на отрицателни последици за жертвите, които могат да произтичат от участието им в наказателни производства, включително излагането им на контакт с извършителите на престъпленията, съдебните органи и/или широката общественост.

за това какви процесуални улеснения мога да бъдат осигурени, както и защитни мерки спрямо детето или неговия близък, жертва на насилие.

- Оценка на нараняванията на детето и специфични нужди на детето жертва на насилие от лечение, рехабилитация и специална подкрепа по физическото му възстановяване. Медицинска експертиза.
- Специализирана психологична оценка на детето и неговото семейство
- Предложения за подходящи мерки за закрили и/или подкрепа основани на извод от ИО.

3. Допълнителни компоненти, когато детето е настанено за грижи извън семейството:

- Информация за родителите и основанията, при които детето е изведено от семейството.
- Средата, в която е настанено детето – приемно семейство, ЦНСТ или друго.
- Подкрепата, оказвана на детето от ДСП – социален работник или от доставчик на услугата
- Съществува ли механизъм за съобщаване на насилие или изоставяне на детето
- Инциденти на институционално насилие, домашно насилие или насилие от връстници в ЦНСТ и каква е била реакцията спрямо тях.
- Предишни участия в съдебни производства и подкрепа, оказана на детето, във връзка с тях.

От тази оценка за съда следва да се изясни следната информация: данни за личността на детето, възраст, зрялост, нужди и проблеми, социална и семейна среда, отношение между извършителя и жертвата, специфична уязвимост на детето с оглед на конкретното деяние и средата, в която се отглежда.

4. Кой и кога извършва ИО:

Когато детето е пострадало или свидетел на престъпление и има процесуалното качество на свидетел, ИО и тук се извършва във формата на **експертиза** според НПК. Тази ИО е

дискреционна, а не задължителна, но е обвързана с някои специални мерки за защита в НП на детето-жертва.²⁴

Възможност за координирано взаимодействие

Когато дете е жертва на престъпление, са налице по-ясни нормативни основания за координиране на НП система и системата за закрила на детето. ДСП може да инициира ИО в най-ранния момент, а именно след като получи сигнал за дете жертва на насилие (чл.36д ЗЗДет). При данни за извършено престъпление ДСП изпраща сигнал до районната прокуратура за предприемане на мерки по отношение на извършителя по Наказателния кодекс (чл.36д, ал.5 ЗЗДет). Когато детето е жертва на домашно насилие, ДСП може да сезира или иска от прокурор да предприеме мерки срещу носителите на родителски права.²⁵ Когато първият сигнал е подаден до органите на НП, органът трябва да уведоми ДСП.

Координационният механизъм (КМ) се задейства чрез създаване на мултидисциплинарен екип, който оценява случая и изготвя план за действие за защита на детето (чл.36г – 36д ЗЗДет). Тази оценка съдържа реквизитите на ИО, което означава, че съществува законодателство приличащо на уредбата на ИО.²⁶ Финалната версия на доклада включва нуждите на детето и мерките, които трябва да се вземат за гарантиране на правата му. Така детето може да се възползва от по-благоприятните разпоредби на Закона за закрила на детето и Закона за защита от домашно насилие. Докладът може да послужи като ИО в рамките на наказателното производство. Всеки от органите на досъдебното и съдебното производство, както и адвокатът и родителят на детето може да поиска това. Съществува консенсус между заинтересованите страни относно тази възможност, което беше потвърдено по време на обученията. Практиката обаче все още трябва да бъде утвърдена. Според Института за социални дейности и практики „използването на тази уредба зависи от компетенциите на участниците и много рядко представлява ИО по смисъла на Директива 2012/29/ЕС. Във всеки случай ДСП, независимо или чрез назначаване на доставчик на социална услуга, трябва да оцени сигнала за насилие над детето и да изготви ИО. В

²⁴ Експертиза може да се назначи и за **установяване на специфични нужди от защита на свидетел (чл.144, ал.3 НПК)** във връзка с участието му в наказателното производство. Терминът „специфични нужди от защита“ е определен в §1, ал.4 от Допълнителните разпоредби на НПК, според който „такива „биха били налице, когато е необходимо прилагане на допълнителни средства за защита от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, емоционално или психическо страдание, включително за запазване на достойнството на пострадалите по време на разпит“. Трябва да се има предвид обаче, че тази дефиниция се отклонява от целите на ИО, предвидени в Директивата (чл.22, §1). ДР на НПК размества и смесва двата компонента като разбирането е, че нужди ще са налице ако е необходимо прилагане на защита, а не обратното – конкретно установената нужда да налага средствата за защита. Когато свидетелят е дете, ИО е винаги необходима.

²⁵ Когато насилието е извършено от родител, от лице, на което са възложени грижите за детето, или от лице, на което детето е поверено, ДСП **може** да се обърне към съда или прокурор за предприемане на мерки по отношение на извършителя по ЗЗДН (чл.36д, ал.4 ЗЗДет).

²⁶ Когато насилието е извършено от родител, от лице, на което са възложени грижите за детето, или от лице, на което детето е поверено, дирекция "Социално подпомагане" може да се обърне към съда или прокурор за предприемане на мерки по отношение на извършителя по Закона за защита от домашното насилие (36д, ал. 4 ЗЗДет.)

повечето случаи обаче тази оценка служи само за вземане на решение за мярка за закрила по ЗЗДет и не се предоставя на разследващите органи, които не го изисквайте."

ЗЗДН също не предвижда изрично изготвянето на ИО. Все пак такава се включва в съдебното производство за защита, тъй като се прилагат правилата на ГПК (чл. 13). В производство по издаване на заповед за защита са допустими доказателствата по ГПК. Доказателства в производство по ал. 1 могат да бъдат и докладите, протоколите и други документи, издадени от ДСП, от лекари и психолози, извършили оценка на пострадалия, и документи, издадени от доставчици на социални услуги, лицензирани по Закона за социалните услуги.

За всеки случай на дете, жертва на трафик, ДСП по настоящ/постоянен адрес на детето изготвя доклад за оценка на потребностите на детето и план за действие съвместно с екипа от Кризисния център, който се подписва от всички членове на екипа. Планът за действие може да включва предприемането на мерки за подкрепа на семейството, с оглед минимизиране на риска от повторно извеждане на детето или въвличане в трафик. До изясняване на ситуацията на детето и изготвянето на социален доклад от ОЗД детето се настанява временно в Кризисен център. Кризисна интервенция в случаите на дете, жертва на трафик, се осъществява от специалистите на Кризисния център, в който е настанено детето.

Когато детето, потърсило закрила е чужденец, то се настанява в транзитен, регистрационно-приемателен център или на друго място за подслон от Държавната агенция за бежанците. Оценката на неотложните потребности се осъществява от интервюиращ, ангажиран с неговия случай в процеса на установяване на фактите и обстоятелствата, които са от значение за производството за предоставяне на особена закрила по Закона за убежището и бежанците (ЗУБ).

Съдът може да възложи на доставчик на социални услуги за деца да формира **мултидисциплинарен екип** за изготвяне на оценка, която да изпълни задачите на ИО. Тази оценка следва да бъде изготвена от доставчика:

- в сътрудничество и взаимодействие с ДСП-ОЗД, Детска педагогическа стая, други доставчици на социални услуги за деца, работещи на територията на съда, доставчици на образователни услуги, медицински специалисти и други;
- с активното участие на детето, неговите родители, попечители, близки и/или лица, полагащи грижи за него.
- при отчитане на мнението на детето, неговите възгледи и най-добър интерес.
- детска педагогическа стая, както и ДСП-ОЗД предоставят на екипа наличната информация за детето.

По други граждански и административни производства, оценката е с фокус определяне на най-подходящия начин и условия за явяване на детето пред съда.

Изводът е, че уредената координация между институциите при насилие или трафик на деца, изготвянето на мултидисциплинарна оценка е по-възможно. Въпреки това уредбата е фрагментирана и неясна относно изпълнителите на оценката и нейното съдържание. При това състояние на уредбата се изисква мотивация от органите на НП, както и установени добри контакти и взаимодействие между органите по ЗЗДет и НПК.

Защита на личните данни

ИО в общия случай ще съдържа чувствителни данни за детето. Това означава, че евентуално разпространяване на съдържанието на ИО би поставило в сериозен риск емоционалното развитие на детето и запазването на неговото достойнство. Действащото законодателство включващо ЗЗдет и Закона за защита на личните данни е синхронизирано с правото на ЕС и предоставя необходимите гаранции защита на личния живот на детето.

Обучения

Необходимо е всички участници - представителите на правната професия (съдии, адвокати, съдии-изпълнители, прокурори, разследваща полиция) също да бъдат обучени във връзка с възлагане на ИО, нейните цели и необходимостта от извършването на такава оценка.

Изслушване на дете / даване на показания в рамките на НП

Адекватното изслушване на децата е съществен компонент от модела. Съгласно Закона за закрила на детето, всяко дете, навършило 10 годишна възраст, участник в административни или съдебни производства следва да бъде изслушано.

Изслушването следва да се осъществява:

- след предварително информиране на детето по какъв повод е изслушването, за какъв казус става въпрос, детето да бъде информирано, че за негова подкрепа ще присъства психолог или друг специалист. Информацията следва да е предоставена по достъпен начин;
- в подходяща обстановка, съобразена с възрастта и зрелостта на детето и друго негово положение – напр. увреждане (възможност за комуникация с невербални средства) или пол (момиче, жертва на сексуално престъпление се подпомага от лице от женски пол) по възможност не в съдебна зала, където всички са с тоги, но не и в така наречената синя стая, отрупана с плюшени играчки, доколкото такава обстановка е неподходяща за по-големи деца;

- при изключване на контакт с обвиняемия, ако става въпрос за дете, жертва на насилие и особено на сексуално насилие (престъпление), напр. чрез видеоконференция;
- в присъствие на психолог (специалист), който да подкрепя детето в процеса на изслушване. Като част от модела не препоръчваме това да бъде социален работник от Отдела за закрила на детето, защото тези социални работници участват формално, нямат умения да подкрепят детето или да съдействат при отстраняване на родителското влияние. Съдът може да назначи специалист (психолог или социален работник, служител на доставчик на социални услуги за деца), който да подкрепя детето на този етап. Практиката показва, че съдиите предпочитат да назначават вещи лица-психолози, но може да се помисли и за възможността да се ангажират социални работници, служители на доставчици на социални услуги за деца, които са се доказали в тази област; Възможно е да присъства и родител, настойник, попечител, друго лице, което полага грижи за детето, или друг близък, когото детето познава, с изключение на случаите, когато това не отговаря на интереса на детето или е налице конфликт на интереси;
- ролята на подкрепящия специалист, който присъства на изслушването, да е свързана само с оказване на подкрепа на самото дете, а не да служи като посредник между съда и детето. Въпросите следва да се задават от съда. Доколкото е налице практика съдът да търси потвърждение от подкрепящия специалист, че детето е изразило свободно своето мнение при изслушването е необходимо да се създаде възможност този подкрепящ специалист да е контактувал с детето преди съдебното заседание, за да може да даде адекватна оценка дали детето изразява свободно своето мнение или е било манипулирано да изрази определено мнение.
- За дете с увреждания предоставянето на информация и консултирането трябва да стане в достъпни формати за хора с различни видове увреждания, включително мобилност на изслушването, изслушване чрез компютър и др. подобни и жестов език, на Брайл и лесна за четене версия (чл.53, ал.2, т.6 ЗХУ) и
- на български език или чрез форми на комуникация (като жестов език или употребата на Брайлова азбука или лесно четими варианти) по смисъла на ДР, §1, т. 3 и 4 от ЗХУ, трябва да се предоставят и разумни улеснения за ефективно участие в производството.
- За деца бежанци или с увреждания, наред с процесуалните улеснения, предвидени в ГПК (назначаване на преводач или тълковник напр.),
- да се изслушват и деца с увреждания, включително такива с интелектуални затруднения, независимо от разпоредбата на НПК, че показанията на хора с увреждания, може да не бъдат кредитирани.

Защитни мерки в наказателния процес, които следват от ИО

Смисълът на ИО е да информира действията на органа, който води съответния стадий на производството, за мерки за реализиране на определени права, както и за вземане на решения в интерес на детето. ИО предоставя и информация за нуждите на детето и за необходимите мерки във връзка с тях в рамките на процеса и отвъд него.

1. Мерки за деца, заподозрени, подсъдими и наказани за престъпление в стадия наказателния процес:

Прилагане на мерки за процесуална принуда по отношение на детето: ИО служи за преценка на **целесъобразността и ефективността на всякакви мерки** (напр. мярка за задържане или не). КПД изисква задържане и лишаване от свобода на детето да се прилага като крайна мярка и пропорционално на деянието и характеристиките на детето, изведени от ИО. Като правило, подходящи са мерките в общността.

Според чл.386, ал.2 НПК мярката за неотклонение задържане под стража се взема **в изключителни случаи**, а съгласно чл.22, ал.3 НПК - делата, по които обвиняемият е задържан под стража, се разследват, разглеждат и решават с предимство пред останалите дела. Мярката се налага при условията на чл.63 НПК и по реда на чл.64-65 НПК. Принципът е – да не се налага задържане, да се използват другите мерки за неотклонение без отделяне на детето от средата му. Задържането е изключителна мярка и трябва да се прилага при спазване на редица условия и най-вече за най-кратък период от време.

НПК допуска дълги срокове за задържането под стража, като **не** се прави изключение за дете: до два месеца в общия случай и като изключение – до *осем месеца*, ако лицето е привлечено като обвиняем за тежко умишлено престъпление, и не повече от *една година и шест месеца*, ако лицето е привлечено като обвиняем за престъпление, за което се предвижда наказание не по-малко от петнадесет години лишаване от свобода или друго по-тежко наказание.

Друга мярка, която се предприема в зависимост от ИО е: прокурорът или съдът взема **решение в хода на наказателното производство** дали да приложи възможностите, предвидени в НК за отклоняване от НП (чл.61 НК)²⁷ или при постановяването на присъдата

²⁷ **НК: Чл. 61.** По отношение на непълнолетен, извършил поради увлечение или лекомислие престъпление, което не представлява голяма обществена опасност, прокурорът може да реши да не се образува или да прекрати образуваното досъдебно производство, а съдът да реши да не бъде предаван за съдене или да не бъде осъден, ако спрямо него могат да се приложат успешно възпитателни мерки по Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. (2) В тези случаи съдът може сам да наложи

(напр. събиране на доказателства, определяне на наказанието и неговия размер и *начин на изтърпяване на наказанието*).²⁸

2. Мерки за децата жертви в стадия наказателния процес:

Следва да се определят защитни мерки за дете, жертва на престъпление, в зависимост от *нуждите от закрила на детето*, идентифицирани от ИО и *тяхната особена уязвимост* в наказателните производства към вторично²⁹ и многократно виктимизиране, сплашване и отмъщение. Такива мерки могат да бъдат: 1\ мерки за изолиране от извършителя при провеждане на разпит; 2\ разпит от лице от същия пол 3\ един разпит за целия процес 4\ допълнителни мерки за закрила на свидетели целящи запазване на живота на детето и семейството. НПК предвижда следните защитни мерки:

- незабавна защита на свидетел по реда на чл.123 НПК, когато може да се предполага, че в резултат на свидетелстването е възникнала или може да възникне реална опасност за живота или здравето на свидетеля, на неговите възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лица, с които се намира в особено близки отношения.
- Защита по реда на Закона за защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство,
- Разпит при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително в специално оборудвани помещения или чрез видеоконференция или телефонна конференция (чл.140, ал. 5 НПК)
- Незабавно уведомяване в случаите, когато: 1. обвиняемият наруши взетата мярка

възпитателна мярка, като уведоми за това местната комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните или ѝ изпрати преписката за налагане на такава мярка. (3) Когато прокурорът реши да не се образува досъдебно производство или да прекрати образуваното досъдебно производство, той изпраща преписката на комисията за налагане на възпитателна мярка.

²⁸ **НК: Чл. 64.** (1) Когато определеното наказание е лишаване от свобода по-малко от една година и неговото изпълнение не е отложено по [чл. 66](#), непълнолетният се освобождава от изтърпяването му и съдът го настанява във възпитателно училище-интернат или му налага друга възпитателна мярка, предвидена в [Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните](#). (2) По предложение на прокурора или на съответната местна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните съдът може и след постановяване на присъдата да замени настаняването във възпитателно училище-интернат с друга възпитателна мярка. (3) Правилото на ал. 1 не се прилага: а) когато непълнолетният е извършил престъпление по време на изтърпяване на наказанието лишаване от свобода и б) когато е осъден, след като е навършил пълнолетие. (4) Правилото на ал. 1 не се прилага и в случаите на повторно осъждане, ако съдът намери, че за поправянето и превъзпитанието на децата се налага той да изтърпи наказанието лишаване от свобода и когато: а) неговият срок не е по-малък от шест месеца или б) ако деецът вече е изтърпял наказание лишаване от свобода.

²⁹ Вторичното виктимизиране може да бъде определено като възникването на отрицателни последици за жертвите, които могат да произтичат от участието им в наказателни производства, включително излагането им на контакт с извършителите на престъпленията, съдебните органи и/или широката общественост.

за неотклонение домашен арест или задържане под стража и 2. взетата мярка за неотклонение домашен арест или задържане под стража бъде отменена или заменена (чл.67 НПК).

3. Допълнителни защитни мерки за определени групи

Когато детето е настанено за грижи извън семейството, защитните мерки могат да включват защитен режим на лични отношения с родителите или други роднини и близки, специално наблюдение от ДСП, план за реинтеграция, мерки за извършителя на насилието. Мерките за възстановяване могат да се реализират чрез насочване към социални услуги по ЗСУ.

Мерки за подкрепа на детето, които следват от ИО

Защитните мерки ще се прилагат в зависимост от нуждите на детето, заподозряно или обвинено в престъпление, и от степента на уязвимост на детето жертва на престъпление. Тези нужди се установяват с ИО.

В рамките на НП, мерките за подкрепа – социални и образователни - трябва да се реализират с акт на прокурор или съда, когато са идентифициран потребностите от такива от ИО. Мерки за подкрепа могат да се постановят от съда и в присъдата, когато наказанието е пробация.³⁰

Видове мерки за подкрепа:

- Социални и образователни мерки.
- Здравни грижи.

4. Социални мерки

Една от целите на ИО, според Директива 2016/800, чл.7, е да се установи нуждата за детето да бъде предприета конкретна мярка в негова полза (напр. настаняване за лечение, образование, полагане на изпити и пр.). Действащото законодателство позволява прилагането на такива мерки. Необходимо е сътрудничество и координация между

³⁰ **НК: Чл. 42а.** (1) Пробацията е съвкупност от мерки за контрол и въздействие без лишаване от свобода, които се налагат заедно или поотделно. (2) Пробационните мерки са: 1. задължителна регистрация по настоящ адрес; 2. задължителни периодични срещи с пробационен служител; 3. ограничения в свободното придвижване; 4. включване в курсове за професионална квалификация, програми за обществено въздействие; 5. поправителен труд; 6. безвъзмезден труд в полза на обществото. (4) Мерките по ал. 2, т. 1 и 2 се налагат задължително на всички осъдени на пробация, а мерките по ал. 2, т. 5 и 6 не се налагат на непълнолетни лица, ненавършили 16-годишна възраст.

ангажираните институции: органите от НП, ДСП и МОН, както и доставчиците на социални услуги.

5. Мерки при условия на задържане под стража и лишаване от свобода

При задържане под стража могат да се приложат мерки, вкл. за реализиране на правото на образование, по реда на ЗИНЗС и във връзка със Закона за предучилищното и училищно образование (ЗПОУ). Общото правило е, че за задържаните под стража се прилагат правилата на изтърпяване на наказанието лишаване от свобода в следствените арести и поправителните домове (чл.247, ал.2 ЗИНЗС). Изпълнението на тези мерки може да се контролира от съдиите, прокурор и от Омбудсмана (чл.6-7 ЗИНЗС и чл.28а ЗО).

В случай на задържане обучението на детето продължава в специално училище (чл. 45 ЗПОУ и чл. 162 от ЗИНЗС: Лишените от свобода, които не са навършили 16 години, подлежат на задължително обучение в училищата в местата за лишаване от свобода. Лишените от свобода на възраст 16 и повече години се обучават в училищата по ал. 1 по техен избор). Образователната, учебната и квалификационната дейност в местата за лишаване от свобода включва: 1) общо и професионално образование; 2) професионално обучение; 3) оgramотвяване и професионални курсове и 4) социално образование.

Мерки за ресоциализация също са предвидени. Съгласно чл. 157 – 158 ЗИНЗС, от инспекторите по социална дейност и възпитателна работа съвместно със служителите от останалите направления на дейност, доброволци и външни експерти с подходяща подготовка се провеждат специализираните програми за индивидуална и групова работа, които имат за цел: 1. мотивиране и насърчаване на законосъобразно поведение; 2. повишаване на социалната компетентност и изграждане на поведенчески умения; 3. преодоляване на зависимости. Участието на осъдените в специализирани програми е доброволно. Сътрудничеството им в процеса на ресоциализация се насърчава. Според [чл.157\(1\)](#)л. 157а ЗИНЗС, преди освобождаване лишените от свобода се включват в програмата за подготовка за живот на свобода.

Извършва се и индивидуална работа. Тя включва: 1. предоставяне на информация относно правния и социалния статус и възможностите за облекчаване на условията за изтърпяване на наказанието; 2. помощ при справяне с проблемни ситуации и изграждане на умения за справяне с трудностите; 3. насочване и посредничество с външни организации за решаване на конкретни проблеми; 4. мотивация за активно участие и сътрудничество в подготовката за завръщане към живот в обществото след освобождаване (чл. 158 ЗИНЗС). В местата за лишаване от свобода се осъществяват образователни, обучителни и квалификационни дейности, достъпни наравно за всички лишени от свобода (чл. 159 ЗИНЗС). Допълнително за непълнолетни могат да се организират туристически излети, посещения на културни събития и спортни събития извън зоните на лишаване от свобода (чл. 164 ЗИНЗС).

Работата по ресоциализацията на лишените от свобода се подпомага от представители на наблюдателни комисии, комисии за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни, териториални структури на МТСП, граждански и религиозни сдружения и неправителствени организации (чл.170, ал. 1 ЗИНЗС).

6. Мерки в наказателния процес в общността

Когато детето не е в мярка задържане под стража, законодателството не съдържа експлицитни мерки, които органите на НП могат да предприемат.³¹ ИО установи потребност на детето от: закрила, образование, обучение и социална интеграция, както и при **конкретен белег за уязвимост на детето, като например детето е настанено извън семейството на грижа, затруднения в ученето и общуването, увреждане и др. органът, възложил ИО трябва да сезира ДСП по настоящ адрес на детето** (чл.7, ал.2 ЗЗдет). ДСП трябва да изготви индивидуален план за действие и да предложи мерки за закрила по глава 4 от ЗЗдет. или на социална услуга. В рамките на тази подкрепа може да се приложи и механизма по ЗСУ за интегрирана подкрепа между различните мерки, което би означавало например: училището и социалната услугата да действат в общ план за подкрепа, който да се проследява от съда.

Не би трябвало да има пречка наказателният съд да разпореда специални образователни мерки, предвидени в ЗПУО, които могат да се осъществят в училището, в което то учи, с привличане на допълнителна подкрепа, напр. насочване към Център за подкрепа за личностно развитие (чл.26 ЗПУО) във форма на индивидуално обучение и др.

Във връзка с прилагането на Директива 2012/29, социални и защитни мерки могат да се предприемат и по Закона за социални услуги, Закона за защита от домашно насилие и по Закона за борба с трафика на хора, вкл. осигуряване на подслон. ДСП информира и насочва към услуги в подкрепа на жертвите (чл.74, ал.1). Жертвата може да бъде насочена към програми за възстановяване (чл.5 във връзка с чл. 6, ал.7, т. 2 ЗЗДН). Мярката се налага с решение на съд, който със заповедта за защита налага една или повече мерки за защита (чл.16). Когато детето е жертва на престъпление или насилие, винаги се предприемат мерки за закрила по ЗЗдет.

По Закона за борба с трафика на хора са предвидени социални услуги, насочени за подкрепа на лицата, които са жертва на трафик. Това са приютите за временно настаняване на жертвите на трафика на хора и приютите за последваща реинтеграция. В

³¹ Според чл.386, ал.1 НПК, на детето може да се наложат следните мерки: 1. надзор на родителите или на попечителя; 2. надзор на администрацията на възпитателното заведение, в което непълнолетният е настанен; 3. надзор на инспектора при детска педагогическа стая или на член на местната комисия за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните; 4. задържане под стража.

приютите се приемат лица, които са заявили, че са жертви на трафика на хора. Приемането се извършва по тяхно искане за срок не по-малко от 30 дни.

В случаите, когато насилието е в резултат на престъпление, социална подкрепа могат да получат жертвите, които са претърпели имуществени и неимуществени вреди от престъпления от общ характер по Закона за подпомагането и финансова компенсация на пострадали от престъпления. Формите на подпомагане на пострадалите от престъпления са:

1. медицинска помощ при спешни състояния по реда на Закона за здравето;
2. психологическа консултация и помощ от специалисти - психолози от организациите за подкрепа на пострадали;
3. безплатна правна помощ по реда на Закона за правната помощ;
4. практическа помощ.

ИО има значение особено за налагането на наказание пробация, което дава възможност да се приложат с присъдата редица мерки в общността.

Запознаване на детето с акта на съда

Детето, респективно неговият настойник, попечител следва да бъдат запознати по подходящ начин с акта на съда и възможностите за обжалване. Това може да бъде осъществено от особения представител/служебен защитник на детето, както и от съда. Респективно съдът може да даде такива указания на особения представител/служебен защитник. Мнението на детето следва да бъде отчетено във връзка с възможностите за обжалване.

V. Приложения

- Списък за проверка (чек лист)на ИО за съда.